

Journal of Universal History Studies

Almanya'nın Kırım'daki İslam Politikası(1941-1944)¹

Germany's Islamic Policy in Crimea (1941-1944)

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 23.09.2020/28.09.2020

pp. 173-190

Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 3/(Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue) • October • 2020 •

Aybüke Güzay

Ege University, PhD Student, Department of History, İzmir, Turkey

Email: aybukeguzay@hotmail.com

Orcid Number: 0000-0003-1609-5086

Cite: Güzay, A . (2020). Almanya'nın Kırım'daki İslam Politikası(1941-1944) . Journal of Universal History Studies , 3 (Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue) , 173-190 . DOI: 10.38000/juhis.799323

¹ This article is analyzed by two reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale iki hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir)

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

 z

Kırım, II. Dünya Savaşı esnasında Almanlar tarafından işgal edilmiştir. 1941 yılının Eylül ayında başlayan işgal süreci 1942 yılının Temmuz ayında Sivastopol'un alınması ile tamamlanmıştır. Bu işgal esnasında Almanlar Sovyetler Birliği'ne karşı desteğe ihtiyaç duymuşlardır. Bu hususta bölgenin şartlarını iyi bilen ve uzun zamandır Sovyet zulmünden bıkmış olan Kırım Tatarlarını kullanmayı düşünmüşlerdir. Onları kendi yanlarına çekebilmek için Kırım'da propaganda yöntemlerini ustalıkla kullanmışlar ve yoğun bir İslam propagandası yapmışlardır. Zira Kırım Tatarlarını kazanabilmek için İslam dinine yönelik bir propaganda süreci Almanlar açısından çok yararlı olacaktır. Bu sebepten ötürü Kırım Tatarlarının dinsel uygulamalarına müdahale etmemişler, en zayıf oldukları noktalardan birini koz olarak kullanmayı denemişlerdir. II. Dünya Savaşı esnasındaki Alman işgali Kırım'da dinî bir serbestlik dönemi olarak Kırım Tatarlarını ilk başta umutlandırmıştır. Fakat daha sonra Almanların gerçek amaçlarını net bir şekilde anlayınca savaşın gerçekleri ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu alışmada Almanların Kırım'ı işgalleri esnasında İslam'a yönelik politikaları incelenecek, bu politikaların Kırım Tatarları  zerindeki etkileri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Kırım Tatarları, Almanya, II. Dünya Savaşı, İslam.

Abstract

Crimea, It was occupied by the Germans during World War II. The occupation process, which started in September 1941, was completed with the acquisition of Sevastopol in July 1942. During this occupation, the Germans needed support against the Soviet Union. In this regard, they thought of using the Crimean Tatars, who knew the conditions of the region well and had been tired of Soviet persecution for a long time. In order to attract them to their side, they skillfully used propaganda methods in Crimea and made intensive Islamic propaganda. In order to win the Crimean Tatars, a propaganda process against Islam would be very beneficial for the Germans. For this reason, they did not interfere with the religious practices of the Crimean Tatars and tried to use one of their weakest points as leverage. II. The German occupation during World War II initially gave hope to the Crimean Tatars as a period of religious freedom in Crimea. But later, when they clearly understood the true goals of the Germans, they were confronted with the realities of the war. In this study, the policies of the Germans towards Islam during their occupation of Crimea will be examined, and the effects of these policies on Crimean Tatars will be evaluated.

Keywords: Crimea, Crimean Tatars, Germany, II. World War, Islam.

Giriş

Kırım Tatarları, II. Dünya Savaşı esnasındaki Alman işgali üzerine Sovyetlerin baskısından kurtulabilecekleri ümidine kapılmışlar ve Almanları bir “Kurtarıcı” olarak karşılamışlardır. Bu vaziyet ise Kırım Tatarlarının Almanlar ile ilişki içinde olmalarını zorunlu kılmıştır. Zira savaşın şartları onları bir taraf tutmaya zorlamıştır. Ne yazık ki Kırım Tatarlarının bir kısmı Almanların yanında yer alırken bir kısmı da Sovyetleri desteklemeyi tercih etmiştir. İki büyük gücün savaşlarının arasında ezilen ve zarar gören kesim ise Kırım Tatarları olmuştur.

Almanlar savaş esnasında Kırım Tatarlarını kendi yanlarına çekebilmek amacı ile onlara biraz daha hoşgörülü davranmışlardır. Siyasî olarak herhangi bir hak tanımamış olsalar da kültürel olarak bazı faaliyetlerine izin vermişler ve dinî uygulamalarını desteklemişlerdir. Nazilerin gözünde Kırım Tatarları daha ayrıcalıklı bir yere konulmuş gibi görünse de, esasen Almanların amacı kendi çıkarlarını gözetmektir. Bölgenin coğrafi vaziyetini iyi bilen Kırım Tatarları kendilerine hem iyi bir kılavuz olacak hem de Sovyet zulmünden kurtulma ümidi ile daha iyi savaşarak Almanların yüklerini hafifleteceklerdir. Bunun için Almanlar Kırım Tatarlarını karşılarına almamak ve en azından savaş esnasında idare etmek gerektiğinin farkında olmuşlardır. Savaşı kazandıktan sonra bölgedeki halkın neredeyse tamamı için sürgün planı zaten yapılmıştır.

Kırım Tatarlarına yönelik olarak ülkemizde “sürgün” hadisesi ve Sovyetler Birliği dönemi ile ilgili olan pek çok çalışma yapılmış olsa da, Kırım’da Alman işgaline dair çalışmaların bu konuya yüzeysel bir şekilde değinmiş olduğu görülmektedir. Özellikle Almanya’nın Kırım’daki İslam politikasına dair detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada Almanların II. Dünya Savaşı esnasındaki işgalleri ile birlikte Kırım’da uygulamış oldukları dinî politikaları ve buna yönelik propaganda usulleri değerlendirilecek, bu vaziyetin Kırım Tatarlarını nasıl etkilediği incelenecektir.

1. Almanya’nın Kırım’daki İslam Politikası

Propaganda, insanların duygu ve düşüncelerinin yanı sıra inançlarını da etkileyen ve bunu yapabilmek amacıyla her türlü tekniği kullanan bir yöntemdir (Kuruoğlu, 2006, s.11). Almanya Müslüman dünyasına yönelik olarak I. Dünya Savaşı’nda da yoğun bir propaganda süreci başlatmıştır. Almanların İslam Politikası II. Dünya Savaşı’nın koşulları ile ortaya çıkmış bir mevzu değildir. II. Wilhelm, “Weltpolitik” bağlamında kendisini 300 milyon Müslümanın dostu ilan etmiştir (Motadel, 2015, s. 38-39).

1914’ün sonunda Wünsdorf yakınlarında Müslüman savaş esirleri için iki özel kamp kurulmuştur (Giljazov, 2000, s. 144). Ek 1’de verilen cami ise Almanlar tarafından I. Dünya Savaşı esnasında inşa edilmiş ve Müslüman savaş esirlerine yoğun bir propagandanın yapılmış olduğu camidir. Bu süreç esnasında basılan propaganda broşürleri Tatarcaya da çevrilmiştir (Motadel, 2015, s. 48-49). Bu durum ise adı geçen esir kampında Kırım Tatarlarının da olabileceğini düşündürmektedir.

Savaş esirleri kampındaki Müslümanların durumu ile ilgili göreceli hareket özgürlüğüne sahip oldukları ve çok az doğrudan ideolojik etki yaşadıkları ifade edilmiştir. Bunun karşılığında sadece Almanların savaş hedeflerini ve politikalarını desteklemeleri beklenmektedir. (Giljazov, 2000, s. 145). Bu hedef ve politikaların desteklenmesi hususu, Almanların Müslümanlar üzerindeki baskısını açıkça göstermektedir. Zira Almanların çıkarlarını desteklememek gibi bir şanslarının olmadığı çok açıktır.

Propaganda esas eylem alanını ise II. Dünya Savaşı esnasında bulmuştur. Nazi Almanyası ve onun Propaganda Bakanı Joseph Goebbels propagandaya yeni açılımlar getirmişlerdir. Buna karşılık vermek isteyen ülkeler ise kendilerini yoğun ve karmaşık bir psikolojik savaşın içinde bulmuşlardır. Bu dönemde her ülke, kendi rejiminin özellikleri ve hedefleri doğrultusunda kitle iletişim araçlarını yoğun bir şekilde kullanmışlardır (Kuruoğlu, 2006, s. 8).

Nazilerin iktidara gelmesinden itibaren Hitler'den sonra Alman propagandasının ikinci güçlü ismi Joseph Goebbels'in adı duyulmaya başlamıştır. Nazi Almanya'sında propaganda faaliyetlerini yürütmek amacıyla Propaganda Bakanlığı kurulmuş ve bakanlık bu durumu kendine özgü yasaları olan bir sistem haline getirmiştir (Macit, 2007, s. 99). 13 Mart 1933 tarihinde Propaganda ve Halkı Aydınlatma Reich Bakanlığı'nın kuruluşuna ilişkin yasada bu kurumun amaçları sıralanmış, Reich H k meti'nin siyaseti ve Almanya'nın yeniden yapılanması hakkında halkı aydınlatma ve propaganda yapma amaçları açıklanmıştır (Keskin, 1997, s. 27-28).

Propaganda belki de Nazilerin siyaset bilimine yapmış oldukları en önemli katkıdır.  alışmalar en tepede F hrer² olmak üzere piramit şeklinde bir örgütlenme şeması içinde y r t lm ştir. Hitler ve Goebbels için propaganda her şeyden önce kitleleri kazanmak anlamına gelmektedir (Kuruoğlu, 2006, s. 12).

Nazi döneminin siyasi ve dini konuşma ustalarından olan Alfred Fraunfeld³, hareketin yükselmesinde sözcüklerin gücünün çok iyi kullanılmasıyla önemli olduğunu, bunun ise yüz yüze iletişimle başarılı olduğunu ancak sözcüklerin gücünün radyo gibi bir teknolojiyle de ustalıklarla birleştirilebileceğini, böylece kitlelerin kolaylıkla etki altına alınabileceğini ifade etmiştir (Kuruoğlu, 2006, s. 8. Radyo, Kırım'da da propaganda aracı olarak kullanılmış, Alman radyoları Cuma günleri Tatarca bir program yayınlamışlardır (Motadel, 2015, s. 293).

Adolf Hitler'in propaganda ve dolayısıyla kitleleri kazanma hususunda çok yetenekli olduğu söylenir. Zira Alman milletini birleştirebilmek adına kullandığı yöntemler ve sözcüklerin gücünden ustalıklarla faydalanabilmesi de onun bu husustaki kabiliyetini ortaya çıkarmaktadır. Kendi halkını birleştirme ve etkileyebilme hususunda başarılı olduktan sonra ise savaşmakta oldukları toplumlara etkileyebilmek adına çeşitli propaganda yöntemlerini kullanmışlardır.

Alman yetkilileri Kırım Tatarlarını propaganda yolu ile etkilemeye çok önem vermişlerdir. Alman yerleşim planlarının tamamen yanlış anlaşıldığını ifade etmişler; milliyet, din, gelenek ile göreneklerin özgürce gelişmesinin anlatıldığı siyasi eğitim kursları dahi düzenlemişlerdir. Böylece Kırım Tatarlarının Almanlara karşı sempati beslemeleri sağlanmıştir. Tatar Karakolu kurularak, gönüllülerin aileleri ve akrabaları ile iletişime geçmeleri sağlanmıştir (Hoffmann, 1976, s. 46).

Türkiye Cumhuriyeti'nin en çok Kırım Tatarlarının refahı ile ilgilendiklerini rapor eden bir belgede Kırım Tatarlarının kaderinin Kafkas halkları üzerinde yapılacak olan propagandada büyük bir etkiye sahip olacağı vurgulanmıştır ("Notiz der Propaganda des Ausschusses", 5. 11. 1941, PA AA, Turanismus 1941-

² Führer, Hitler'in kullandığı ve lider anlamına gelen bir unvandır. Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin ve III. Alman İmparatorluğu'nun yöneticisi olduğu yıllarda Adolf Hitler tarafından kullanılmıştir. Führer "Tek İmparatorluk ve Tek Lider" ilkesi gereği olarak tüm yurttaşların temsilcisi olmanın yanında halkın, partinin ve devletin önderidir ( elen, 2017, s. 260).

³ Siyasi idarenin başında Erich Koch'a bağlı olan Kırım Yarımadası Genel Komiseri Alfred Fraunfeld bulunmaktadır. 16 Temmuz 1941'deki konferansta sivil yönetime atanan Alfred Fraunfeld fanatik bir nazidir (Dallin, 1981, s. 264-265).

1942, R 261174, Bd.1). Kırım Tatarları tıpkı yaşadıkları bölgenin stratejik açıdan kilit bir noktada olması gibi, diğer milletlerin kontrol edilmesinde de özel bir yere oturtulmuştur.

Doğu'da Alman işgali altındaki diğer bölgelerdeki duruma göre Kırım'ın işgalinde (Müslüman kesiminde) din sorunu özellikle önemli hale gelmiştir (Kunz, 2005, s. 213-217). Savaş sırasında Türk-Müslüman faktörünü önemsemeyi 1940 yılının sonbaharında Gerhard von Mende⁴ ile seçkin bilim adamlarından olan Johannes Benzing⁵ ortaya atmışlardır (Özüdoğru, 2016, s. 54).

Kırım'daki halkı etkileyebilmek amacı ile insanların görebileceği yerlere, meydanlara şu şekilde ilanlar asmışlardır: "Sizler için büyük fırsatları ayağınıza getirdik. Gelin, Alman ordusuna katılın ve bütün Sovyet topraklarından komünistleri temizleyelim" (Özüdoğru, 2016, s. 57). Yayımlanan bildirimlerden bir tanesi ise şöyledir: "25 yıl sonra tekrar kendi camilerinde namaz kılma özgürlüğüne kavuşan on binlerce Kırımlı Müslüman, Bolşevizme ve partizan çetelere karşı Alman üniformasıyla savaşmaktadır" (Motadel, 2015, s. 266-267). Bu ifadeler dinî açıdan Almanların kullanmış oldukları etkili propaganda usullerindedir. Zira Kırım Tatarları üzerinde kullanacakları en önemli husus "din" kozudur. Bunu da "Allahsız" olarak tanımladıkları Bolşeviklerin yok edilmesi için etkili bir şekilde kullanmışlardır.

İstiladan hemen sonra Erich von Manstein⁶ askerlerine İslam'a saygı gösterilmesini ifade etmiş, geleneklerine saygılı olma emrini vermiştir (Dallin, 1981, s. 259-260). Yahudi-Bolşevikçi sistemin kesin olarak kökünün kazınmasını arzu eden 20 Kasım 1941 tarihli ünlü emrinde şunu ifade etmiştir: "Dinsel geleneklere, özellikle Muhammedî Tatarların dinsel geleneklerine saygı gösterilmelidir." Almanlar Tatarları sadece etnik olarak değil, "Müslüman Tatarlar" veya "Muhammedî Tatarlar" şeklinde dinlerine göre de tanımlamışlardır. Kırım'ın işgalinden sonra Almanlar haftalık ve yıllık dinsel törenlere yeniden izin vermişlerdir. Bütün yarımada 19 Mart tarihinde Mevlid (Kutlu Doğum Günü) şenlikleri yapılmış, 1 Ekim'de Ramazan Bayramı, 8 Aralık'ta Kurban Bayramı ve 28 Aralık 1943 tarihinde İslamî yeni yıl kutlanmıştır. 50 çocuğun sünnetinin dahi gerçekleştiği vurgulanmıştır. 1943 yılının mart ayında yarımada elli cami yeniden açılmıştır. Alman yetkililer camilerin yeniden inşa edilmesini hoş karşılamış hatta desteklemişler, binaların anlamlarını ise siyasallaştırmışlardır. Almanlar özel büyüteçlerle minyatür Kuran dahi dağıtmışlardır. Bu dinsel hediyeler bazen bireysel olarak imamları memnun etmek için verilmiştir (Motadel, 2015, s. 293). Erich von Manstein'in görüşlerini Werner Otto von Hentig⁷ de desteklemektedir. Hentig, Müslüman Tatarlara ve İslam dinine yönelik kucaklayıcı bir politikanın destekçisi olmuştur (Hentig, 1962, s. 349-357).

Kırım'da Alman işgali döneminde sorun olan en büyük meselelerden bir tanesi "Vakıflar" konusudur. Vakıf kurumu yüzyıllarca bütün dünyada Müslüman cemaatlerin önemli bir parçasını

⁴ Gerhard von Mende (1904-1963) Türk tarihi ve kültürü, özellikle Sovyetler Birliği dönemindeki Türk halkları ve onların millî hareketleri ile ilgili araştırmalar yapmıştır. Onun "Der nationale Kampf der Rußlandtürken" adlı çalışması, Rusya'da yaşayan Türklerin millî hareketleri üzerindedir (Gül, 2006, s. 74).

⁵ Johannes Benzing, o dönemde Dışişleri Bakanlığı'nda görev yapan ve Türk lehçelerini iyi bilen bir şahıstır (Ülküsal, 1975, s. 47).

⁶ Eylül 1941'de Alman orduları Orkapı'yı (Perekop) aşarak Kırım'a girmişler, böylece Kırım Yarımadası'nda Alman askerî yönetimi başlamıştır. 1942 yılının sonuna kadar XI. Ordu Komutanı Mareşal Erich von Manstein, daha sonra da Mareşal von Kleist bu askerî yönetimin başında bulunmuştur. (Eren, 1988, s. 8). Manstein, eylül ayında (1941) en güneydeki XI. Ordu'nun komutanlığına terfi ederek getirilmiş ve buradan dar ve tahkimli Perekop Berzahu'nı geçerek Kırım'ın kapılarını açmıştır. Bu kuşatma, onun kuşatma savaşı tekniğindeki ustalığını ispat etmiştir (Hart, 2004, s.136-139).

⁷ Savaşın ilk yıllarında Ortadoğu ile ilgili işlerle ilgilenmiş, daha sonra Sovyetler Birliği'nin Müslüman-Türk nüfusundan sorumlu olmuştur. 1941 sonbaharı ve 1942 yazı arasında ise Dışişleri Bakanlığı'nın Kırım temsilciliği görevini yürütmüştür. Hentig, Moskova'ya karşı Müslüman bir blok oluşturmak istemektedir. Bundan ötürü 1941 yılının sonunda Sovyetler Birliği'ndeki Müslümanların siyasal seferberliği için ayrıntılı bir plan hazırlamıştır (Motadel, s. 98).

oluşturmuştur. Çarlık Rusya'sında Kırım vakfının çok büyük bir serveti ve yarımadanın her tarafında toprağı vardır. Sovyetler ise vakfi lağvetmiş ve bütün mallarını kamulaştırmıştır. Alman işgali esnasında bu husus gündeme gelmiş fakat vakfın yeniden kurulması gerçekleşmemiştir. Buna rağmen Alman yetkililer tarafından camilerin ve okulların yeniden açılmasıyla birlikte Kırım'da birçok yerde eski vakıf malları Müslüman cemaatlere fiilen iade edilmiştir. Vakıf konusu ayrıca Kırım'da dinsel yaşamı yöneten bir müftünün yeniden atanması sorunu ile yakından ilgilidir. Zira bir müftünün yeniden atanması yalnızca Rusya'daki Müslümanlar üzerinde değil bütün Müslüman dünyada propaganda etkisi yaratacaktır. 1943 yılında Sovyet Hükümeti Taşkent'te bir müftülük kurunca Doğu Bakanlığı da Kırım'da bir müftülük oluşturma önerisini gündeme getirmiştir. Bir Kırım Müftülüğü kurma planı Almanlara sunulmuş, Tatar nüfusu etkilemek amacı ile güvenilir bir şahsiyetin de müftü olarak seçilmesi planlanmıştır. Müftü aynı zamanda Stalin'in propagandasını da etkisizleştirecektir. Doğu Bakanlığı uygun aday olarak Ahmet Özenbaşlı⁸'yi göstermiştir. Fakat Ahmet Özenbaşlı Almanlar tarafından güvenilir bir kişi olarak görülmemiştir. 1944 yazında Almanlar Kırım'dan çekildikten sonra dahi müftülük konusu gündemde kalmış, konuyu el-Hüseyni⁹ ile konuşma hususu düşünülmüştür. El-Hüseyni ve Gerhard von Mende'nin 28 Temmuz 1944 tarihinde gerçekleşen görüşmeleri esnasında Taşkent'te kurulan müftülük propagandasına başarıyla karşılık verebilmek için Alman tarafında da bir müftülük kurulmasının gerekliliğı hususu görüşülmüştür. Başmüftü'nün Kırım Tatar Müftülüğü adayı Ahmet Özenbaşlı hakkında şüpheleri olup olmadığı sorulduğunda, Başmüftü Özenbaşlı'yı çok uygun bir kişilik olarak gördüğünü söylemiştir (Kırimal, 1962, s. 313-314). Yine kendisinin adı öne sürülmüş fakat Ahmet Özenbaşlı ilgi göstermemiştir. Müftülük sorununun ele alınması Doğu'da İslam dininin kullanılması ile ilgili fazla istekli ve coşkulu olmayan Doğu Bakanlığı'nın genel çizgisinde bir istisna olarak görülmektedir (Motadel, 2015, s. 295-305).

2. Alman Propagandasına Karşı Kırım Tatarlarının Tepkisi

Kırım Tatarları, Rus Çarlığı'nın ve daha sonra Sovyetler Birliği'nin baskısı altında çok zor zamanlar geçirmişlerdir. 1921-1941 yılları arasında müstakil Kırım Cumhuriyeti'nin nüfusunun yarısı imha edilmiştir. 1941 Alman-Rus harbinin arifesinde Kırım Türklerinin bünyesi bozulmuş, ana hakları, yazı ve din hürriyeti gasp edilmiş, münevver tabakanın en iyi kısmı yok olmuştur. Ayrıca arazileri ellerinden alınmış, özel mülkiyet kaldırılmış, sosyal ve millî baskı altında ümitsizlik son haddini bulmuştur (Kırimal, Kırım'da Türk Katliamı, 1962, s. 22-25). Bu şekilde muamele görenlerin Kasım 1941'in başında Kırım'ı ele geçiren Alman ordusunu "Kurtarıcı" olarak görmeleri doğal bir gelişmedir. Kırım'ı yeniden ele geçirmek için Kırım'ın güney kıyılarındaki Türk köylerinde Sovyet girişimlerini engellemek amacıyla kendiliğinden silahlanmaya başlamışlardır (Kırimal, 1962, s. 304). Kırım Tatarlarının bir kısmı Almanlar ile işbirliği yapmış, Almanlar da bunun karşılığında onları kazanabilmek amacıyla bazı ödünler vermişlerdir.

⁸ Dr. Ahmet Özenbaşlı (10.02.1893-4.12.1958) Odessa'da tıp tahsili yapmıştır. Sovyet öncesi millî faaliyetlerde bulunmuş, Millet Gazetesi'nde yazılar yazmıştır. Kurultay üyesi ve Milli Fırka mensubudur. Sovyet döneminde hayatta kalmasına imkân verilmiştir. Romanya'da yakalanmış, hapis ve sürgün ile cezalandırılmıştır. Sürgünde bulunduğu Tacikistan'da vefat etmiş, 1993 yılında kemikleri Bahçesaray'a getirilmiştir (Özcan, 2004, s. 19).

⁹ II. Dünya Savaşı esnasında Almanlar tarafından Müslümanları etkileyebilmek adına seçilmiş olan Müftü.

Fotoğraf 1: <https://www.bild.bundesarchiv.de/dba/de/search/?yearfrom=&yearto=&query=Adolf+Hitler&page=57>
28.11.1941. Bundesarchiv Berlin.

Bundesarchiv, Bild 146-1987-004-09A / Fotograf(in): Hoffmann

Adolf Hitler ile Müftü'nün görüşmesi. (Erişim Tarihi: 18.08.2020).

1941-1942 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı dinsel şahsiyetlerin çalıştırılmasını ve Berlin'de "İslam Merkezi Enstitüsü'nün kurulmasını kapsayan bir program hazırlamıştır. Bakanlığın çalıştırmış olduğu en ünlü lider Kudüs Müftüsü Emin-el Hüseyini'dir. Adolf Hitler 28 Kasım 1941 tarihinde el-Hüseyini ile görüşmüştür (Özüdoğru, 2016, s. 54).

Müftü El-Hüseyini Heinrich Himmler¹⁰ ile sıkı ilişkiler kurduktan sonra Dresden'de SS'e¹¹ ait bir Molla Okulu'nun kurulmasının bir parçası olarak hedeflenen Büyük Türkistan için din adamlarını eğitmek amacıyla harekete geçmiştir. 18 Aralık 1942'de Berlin'de İslamî Merkez Enstitüsü'nün açılması vesilesiyle 400 milyon Müslümanın lideri olarak tanıtılmıştır. Hitler'e bu vesileyle yazmış olduğu mektupta, "İslam Enstitüsü'nün Müslümanlar için büyük önemi olan dinî bir günde açılmasının, Ekselansları ve tüm Alman halkına karşı Müslümanların dostluk ve sempatisini kazanacağına inanıyorum." ifadesini kullanmıştır" (Höpp, 2004, s. 122).

¹⁰ II. Dünya Savaşı esnasında Almanlar "Büyük Gotik Medeniyetinin" kalıntılarını açığa çıkarmak amacıyla arkeolojik kazılar yapmışlardır. Bu faaliyet Ahnenerbe (Alman Ata Mirası Cemiyeti) adıyla bilinen bir Nazi Alman kurumu tarafından el altından yürütülmüştür. Bu kurum SS Başkanı Heinrich Himmler'in koruması altındadır ve SS üniformalı arkeolog ve antropologlar dağ tepesindeki "mağara kentler" olan Mangup ve Çufüt kale'de bazı kazılar yürütmüşlerdir. Ayrıca Kırım Tatarları arasında "Arı kanı" olanları bulma umuduyla bazı antropolojik ölçümler de yapmışlardır (Magocsi, 2017, s. 122).

¹¹ Schutzstaffeln: Muhafız Kıtaları. SS, 4 Nisan 1925 tarihinde Adolf Hitler'in şahsi koruması amacıyla kurulmuştur. NSDAP'nin (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) tek paramiliter gücü olmuştur. Aynı zamanda polis görevini yürütmüş ve soykırımda aktif olarak görev yapmıştır (Bartsch ve Kammer, 1992, s. 197).

Fotoğraf 2: <https://www.bild.bundesarchiv.de/dba/de/search/?yearfrom=&yearo=&query=heinrich+himmler&page=32>
Reichsführer-SS Heinrich Himmler begrüßt in seiner Feldkommandostelle den Großmufti von Jerusalem Amin al Husseini (Hände schüttelnd) 1943.

Bundesarchiv, Bild 101III-Alber-164-18A / Fotograf(in): Alber, Kurt

SS Başkanı Heinrich Himmler, Büyük Müftü'yu selamlıyor. Bundesarchiv Berlin. (Erişim Tarihi: 20.08.2020).

Bu süreçte Göttingen ve Dresden'de İmam Okulları dahi açılmış ve Büyük Müftü El-Hüseyni bu okullarda aktif bir şekilde faaliyet göstermiştir. Yetişen imamlar için yaptığı bir konuşmasında şunları ifade etmiştir:

“İmam, örnek ve ideal eylem ile tutum içinde olmalıdır. Bu enstitüdeki her imam için neyin önemli olduğunu öğreneceğiniz İslam'ın ilkeleri, görevinizi kolaylaştıracak bir güvencedir. Sizin göreviniz sadece yoldaşlarınıza dua ve dinde liderlik etmek değil, aynı zamanda İslam'ın Müslümanlardan talep ettiği ahlakî tutumu güçlendirmek ve onları ölümü hor gören cesur bir asker; özgür bir asker haline getirmektir. Tarihin gösterdiği gibi insanlığın gelişmesine katkıda bulunan İslamî erdemlerde sizin gibi yoldaşlarınıza da önderlik etmelisiniz. Ama aynı zamanda çok önemli olan başka bir göreviniz daha var: Bu görev, Müslümanlar ve onların müttefiki olan Büyük Almanya arasındaki işbirliğini güçlendirmek ve derinleştirmektir” (Heine, 2000, s. 181-183).

Almanların öncelikle tüm Müslümanlar üzerinde topyekûn etkili olabilecek hususları sistemli bir şekilde hesap etmiş oldukları görülmektedir. Kendilerinin seçtiği “kukla bir Müftü” vasıtası ile Müslümanlara yönelik İslam politikaları yürütülecek ve böylece onların Almanlar tarafında yer almaları sağlanacaktır.

Dinsel altyapının oluşturulması ve camilerin yenilenmesi hususu Almanlar tarafından Kırım'ın büyük kentlerinde kurulan Müslüman Komiteleri aracılığı ile izlenmiş ve kontrol edilmiştir. Werner Otto von Hentig, 10 Nisan 1942 tarihli raporunda Simferopol Komitesinin tamamen işgal yetkililerinin emrinde olduğunu ifade etmiştir (Hentig, Rapor “Tataren auf der Krim”, 10 Nisan 1942, PA AA Turanismus 1941-1942, R 261175, Band 2). Almanlar 3 Ocak 1942 tarihinde bu komiteleri “Simferopol Merkez Komitesi” altında merkezileştirmişlerdir. Alman yönetimi altında Kırmırlı Müslümanların merkezî dinsel otoritesi haline gelen bir din kurulunun yönetimini Müslüman Ruhani lider Alimseyit Cemilov koordine etmiştir (Motadel,

2015, s. 284-285). Bu komitenin ana propaganda aracı ise Azat Kırım'dır. 1942 yılının başında kurulan gazeteyi Müslüman bir entelektüel olan Mustafa Kurtiev yayına hazırlamıştır. Fakat yayın süresi boyunca Alman askerî komutanlığının propaganda birimi gazetenin içeriğini kontrol etmiş ve sansürlemiştir (Motadel, 2015, s. 288-289). Bu husus gazetede yer alan yazılardan belli olmakta, yoğun bir şekilde Alman propagandası yapıldığı göze çarpmaktadır. 16 Ocak 1943 tarihli gazetenin “Şarkın Kurtuluşu” adlı makalesinde Almanya'dan medet umulduğu ve Kudüs Müftüsü'nün gazavat ilan etmesinin Müslüman âlemi için ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır (Anonim, “Şarkın Kurtuluşu”, Azat Kırım, 16 Ocak 1943, s. 1). **(EK 2)** Kendilerini zalim komünistlerin elinden kurtaran şanlı!! Alman askerlerinin ne için mücadele ettiklerinin, Almanya'ya işçi sıfatı ile niçin gitmek gerektiğinin sebepleri din görevlileri tarafından cemaatlere anlatılmalıdır (Anonim, “Huddamların Vazifeleri”, Azat Kırım, 29 Eylül 1942, s. 1). **(EK 3)** Uzun süredir kendi bayramlarını dahi rahat bir şekilde kutlayamadıklarını ifade eden Kırım Tatarları, artık yarımadanın her tarafında bayramların kutlanıldığını ve Kefe şehrinde Kurban Bayramının nasıl olduğunu anlatmaktadırlar (Haberci, “Kefe'de Kurban Bayramı”, Azat Kırım, 19 Ocak 1943, s. 3). **(EK 4)** Büyük Alman Milleti ve müttefikleri de Kırım Tatarlarının bayramlarına saygı gösterip, bayramlarını kutlamalarına yardımcı olmuşlardır (Abdullah Hoca, “Bayram Günlerinde”, Azat Kırım, 22 Aralık 1942, s. 3). **(EK 5)**

İlk bölümde söz edildiği üzere Alman ordusunda görev yapan Kırım Tatar askerleri için bir Tatar Karakolu kurulmuş ve böylece gönüllülerin aileleri ile irtibat kurmaları sağlanmıştır. Werner Otto von Hentig, bu askerlerin mektuplarını rapor etmiştir. Savaş esnasında askerlerin ailelerine yazmış oldukları mektupların Alman sansürü altında yollanmış olduğu gerçeğini tahmin etmek zor değildir. Zira bu mektuplarda bile Alman propagandası yapıldığı göze çarpmaktadır. Kendi topraklarında Sovyet zulmünü tecrübe etmiş ve daha sonra Almanlar ile karşılaşmış olan Kırım Tatarları çaresizlik içinde taraf tutmak zorunda bırakılmışlardır. En büyük inanç ve ümitleri ise nasıl olursa olsun Sovyet zulmünden kurtulmak olmuştur.

Asker olan Macid Habilov ailesine şunları yazmıştır: “Allah'a ve Adolf Efendi'ye şükür! İyiyiz! Allah bizi korursa bir yıl değil, on yıl savaşa dayanırız.” Yoldaşı İbrahim Said ise şunu istemiştir: “Allah Adolf Efendi ve Alman ordusuna kuvvet versin ki, muzaffer olalım.” Başka bir asker ise 120 yoldaşı ve subaylarla beraber camide namaza katıldığını ailesine anlatmaktadır: “Bundan sonra her Cuma birlikte camiye gidebiliriz. “Her Cuma namazımızı kılmak için camiye gidiyoruz” diyen asker Vasim Kurtamelov ise şunu açıklamaktadır: “Tatarların ve İslam dininin Bolşevik boyunduruğundan kurtuluşu için savaşıyoruz.” Mambet Aliyev: “20 yıldır bu Allahsız Sovyetlerin esiriydik, acımızdan ölüyorduk ve gece gündüz çalışıyorduk.” demektedir. Rüstem Asanov ise babasına şunları ifade etmektedir: “Allahsızlara karşı savunmaya katılmaya ve imhaları için savaşmaya gittim. Köklerini kazınamız için Allah yardımcımız olsun. Bu Allahsız komünistlere Allah'ın var olup olmadığını göstereceğiz.” Macid Ablamit: “Cami yeniden açıldı ve herkes namaza gidiyor.” şeklinde hislerini ifade etmiştir. Şehitlik ihtimaline işaret etmiş olan Beşid Çeldov bir arkadaşına “Ölürsem, Muhammed için ölmüş olacağım.” diye yazmıştır (PA AA “Tataren Briefe aus den Monate-Berichten Feldpostprüfstelle”, R 60741, 1942-1943, Bd. 5). Ayrıca Kırım'a gönderilmiş olan minyatür Kuran'lar askerlere dağıtılmış, askerler de Kuran'ları boyunlarına asılı çelik kapsüllerde taşımışlardır (Motadel, 2015, s. 507).

Almanlar tarafından yapılan propagandanın Kırım Tatarları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Her ne kadar taraf seçmek zorunda kalmışlarsa da Kırım Tatarları tarafından II. Dünya Savaşı esnasında Sovyet zulmünden kurtulmak için ve İslam davası adına mücadele yürütülmüştür. Kırım Tatarlarının ayrıca yazmış oldukları mektuplarda ve gazete haberlerinde Almanlara övgü dolu sözler yazmaları, savaş şartları

gereği olması gereken bir mevzudur. Zira her iki taraf birbirlerine ihtiyacı olduğunu düşünmekte ve karşılıklı olarak ilişkilerini hoş tutmaya çalışmaktadır.

Müslüman Komitelerinin görevleri ve uğraşları ise Kırım Tatarlarının selameti ve refahı içindir. Hatta Kırım üzerinde bulunan Roman vatandaşlara bile sahip çıkma hususunda hassasiyet göstermişlerdir. Çoğu Roman vatandaş dilsel ve dinsel benzerliklerinden ötürü kendilerini Kırım Tatarı olarak göstererek Almanların katliamlarından kurtulmuşlardır (Tyagly, 2009, s. 37).

Alman ordusunda Bolşeviklere karşı “gönüllü” olarak savaşan Kırım Tatarlarını teşvik eden itici güçlerden biri de yine bu Müslüman komiteleri olmuştur. 3 Ocak 1942 tarihindeki Almanların desteği ile yapılan komite toplantısında bir molla tarafından bu savaşa katılmanın din ve imanın emri olduğu, savaş sonunda Bolşeviklere karşı zafer kazanılacağı ve tekrar dinî özgürlüklerine kavuşacakları vurgulanmıştır. Bir hafta sonra da Simferopol Komitesi amacının kapsamını daha da genişletmiştir: “Kırım Komitesi, Sovyetler Birliği Müslümanlarının kurtuluşuna Alman ordusuyla birlikte katılmayı kutsal bir yükümlülük olarak görmektedir.” diyecek kadar ileri gitmiştir (Motadel, 2015, s. 440-441). Bu durum kutsal bir yükümlülükten ziyade Alman yanlısı esnek bir tutum izlenerek halkı da bu doğrultuda etkilemeye çalışmaktır. Din unsuru ise kullanılan en büyük silahtır.

Kırım Tatarları ayrıca Müslüman Komiteler vasıtası ile pek çok talepte bulunmuşlar, komiteleri bu hususta kullanmak istemişlerdir. Alman Şark ve Hariciye Bakanlıkları'na “Kırım Müslüman Komitelerinin Ricaları” namı altında Berlin'de bulunan temsil heyeti tarafından Hitler'e verilen muhtıralarda önemli mevzulara değinilmiş ve talepler dile getirilmiştir. Sadece dinî taleplerden oluşmayan ayrıca Sosyal, Maarif, Propaganda ve Güzel Sanatlar ile ilgili olan konuları da içeren istekleri şunlardır:

1. *Hukukî durumları tespit edilemeyen Kırım Müslüman Komitelerinin Alman Devleti ile olan münasebetlerinin daimî ve esaslı bir anlaşma ile tespit edilmesi.*
2. *Kırım Türklerinin idarî ve iktisadî alanda görev almalarına müsaade edilmesi.*
3. *Almanya'da, Ukrayna'da ve Kırım'daki esir kamplarında bulunan Kırımlıların serbest bırakılması. Ayrıca Almanya'da bulunan Kırımlı işçilerin Kırım'a dönmeleri.*
4. *Türkçenin resmî dil olarak kabulü.*
5. *Kırım'da halk tarafından seçilen bir müftünün çalışmasına müsaade edilmesi.*
6. *Kırım'da merkezî bir maarif idaresinin kurulması ve bu idareye yetki verilmesi.*
7. *Millî Türk Mekteplerinin sayısının artırılması, kitap ve malzemelerin temininin kolaylaştırılması.*
8. *Kırım dışında kalan Kırımlı öğretmenlerin memleketlerine girişlerine izin verilmesi.*
9. *Azat Kırım Gazetesi'nin resmî olarak tanınması.*
10. *Gazete ve neşriyat kadrosunun inkişafı için Kırım dışında bulunan münevverlerin Kırım'a girmesine müsaade edilmesi.*
11. *Millî bir tiyatronun kurulması için Kırım sahnelerindeki Rus idare elemanlarının gösterdikleri engellere son verilmesi.*
12. *Kırım radyosunda Türkçe yayın yapılması (Özkırımlı, 1964, s. 18-29).*

Fakat Almanlar bu faaliyetleri durdurmuşlar ve Simferopol Komitesinin işlevlerini de sınırlanmışlardır (Motadel, 2015, s. 287). Birçok kişi Almanların kendi planlarını gerçekleştirmek amacıyla onları bir araç gibi kullanan fatih olduklarını anlamıştır. Almanların Kırım Müslümanlarını kazanmak için dinsel ödünler verme ve renkli gösteriler sahneleme çabalarına rağmen gündelik hayatları çoğunlukla savaşın gerçeklerini göstermiştir (Motadel, 2015, s. 316).

Sonuç

Kırım Almanlar tarafından hem I. Dünya Savaşı hem de II. Dünya Savaşı esnasında işgal edilmiştir. Bu işgaller esnasında Almanlar Müslüman dünyasını etkileyebilmek ve onları yanlarına çekebilmek amacıyla yoğun bir şekilde dinî propaganda yapmışlardır. Özellikle II. Dünya Savaşı esnasında Almanya'nın Müslüman dünyasına yönelik yapmış olduğu propaganda çok daha etkili olmuştur. Bu propagandanın esas merkezlerinden olan Kırım, Almanların Sovyetlere karşı zafer kazanabilmesi için stratejik konumda olan bir memleketdir. Kafkasya ve Türkistan'a giden yolda kilit konumda olan Kırım'ı kazanmanın, adı geçen memleketleri de kazanmanın anahtarı olduğu düşünülmüştür. Bunun haricinde savaşın ilerleyen dönemlerinde bölgenin yapısını iyi bilen Kırım Tatarlarının desteğine ihtiyaç duymuşlar, Kırım Tatarlarını yanlarına çekmeyi denemişlerdir. Fakat şu da bir gerçektir ki, Almanlar I. Dünya Savaşı'ndaki tecrübelerine dayanarak Müslüman nüfusu kullanma planlarını savaş öncesinde zaten yapmışlardır. Onların en büyük dayanakları uzun zamandır Çarların ve daha sonra Sovyetlerin zulmünden bıkmış olan Kırım Tatarlarını bu zulümden kurtarmak olmuştur. En büyük zulümlerden biri ise dinlerini yaşayamıyor olmalarıdır. Zira Kırım Tatarlarına dair Sovyetler tarafından "Allahsızlık" propagandası yapılmış, Tatarların camileri kapatılmış, bayramlarını kutlamalarına izin verilmemiştir. Bu hususlar Müslüman nüfus için gerçekten büyük bir zulümdür. Almanlar "kurtarıcı" olarak Kırım'a girdiklerinde onların bu zayıf noktalarını kavramış ve buna göre politika uygulamışlardır. Camilerini yeniden açmışlar, restore etmişler ve bayramlarını kutlamalarına izin vermişlerdir. Tüm bu hususlar Kırım Tatarlarını elbette etkilemiştir. Çünkü Kırım Tatarlarının desteğini alabilmek için onlara karşı kullanabilecekleri tek koz din hususudur. Dinî meselelerde bazı tavizler vererek ve bir takım faaliyetleri destekleyerek Kırım Tatarlarının gönüllerini kazanmaya gayret etmişlerdir. Uygulamış oldukları İslam politikası büyük ölçüde başarılı olmuş ve Kırım Tatarları da bu hususta Almanlara destek vermişlerdir. Kurulan Müslüman Komiteleri aracılığı ile Alman ordusuna katılım teşvik edilerek din hususu siyasallaştırılmış ve bu hususun Alman çıkarlarına hizmet etmesi sağlanmıştır. Ayrıca Azat Kırım Gazetesi'ndeki haberler ise Kırım Tatarlarına dair umutları içermekle beraber yoğun bir şekilde Alman propagandası yapıldığına işaret etmektedir. Yapılan bu propagandanın Alman sansürü altında mecburiyetten dolayı yapılmış olduğu bilinmektedir. Kırım Tatarları Almanlardan bazı taleplerde bulunmuşlarsa da bu isteklerin çoğu gerçekleşmemiştir. Fakat bu komiteler aracılığı ile Almanlar Kırım Tatarlarını kullanma yolunda kendi lehlerine olacak çeşitli adımları atmışlardır. Her halükarda Kırım Tatarlarının savaş esnasında Almanlar tarafından bu şekilde oyalanmış oldukları görülmektedir.

Kaynakça

- [1] BArch: Bundesarchiv-Berlin.
- [2] Politisches Archiv des Auswärtigen Amt (PA AA, Turanismus 1941-1942, R 261174 Band 1; PA AA Turanismus 1941-1942, R 261175 Band 2; PA AA Gesandter Dr. Werner Otto von Hentig: Vertreter des Auswärtigen Amtes bei der Heeresleitung in der Ukraine 1942-1943 R 60741 Band 5).
- [3] Azat Kırım Gazetesi, 16 Ocak 1943; 29 Eylül 1942; 19 Ocak 1943; 22 Aralık 1942.
- [4] Bartsch, Elizabeth ve Kammer, Hilde(1992), Nationalsozialismus: Begriffe aus der Zeit der Gewaltherrschaft 1933-1945, Rororo Handbuch, Reinbeck bei Hamburg.
- [5] Çelen, Kuter(2017), Rommel: Çöl Tilkisi, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- [6] Dallin, Alexander(1981), German Rule in Russia 1941-1945: A Study of Occupation Policies, Second Edition.
- [7] Eren, Nermin(1988), Kırım Türklerinin II. Dünya Savaşı'nda Sovyet Ordusundaki Yararlıkları, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [8] Gül, Bülent(2006), "Almanya'da Türkoloji Çalışmaları", Türkbilig, sayı: 11. (56-117)
- [9] Giljazov, Iskander(2000), "Die Muslime Rußlands in Deutschland während der Weltkriege als Subjekte und Objekte der Großmachtpolitik", Herausgegeben von Gerhard Höpp und Brigitte Reinwald, Fremdeinsätze. Afrikaner und Asiaten in europäischen Kriegen, 1914 – 1945, Studien 13 Berlin: Verlag Das Arabische Buch. (143-148)
- [10]Hart, B. Liddel(2004), Hitleri'in Generalleri Konuşuyor, çev. Mehmet Tanju Akad, Cilt 1, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- [11]Hentig, Werner Otto von(1962), Mein Leben: Eine Dienststraße, Vandenhoeck Ruprecht, Göttingen.
- [12]Heine, Peter(2000), "Die Mullah-Kurse der Waffen SS", Herausgegeben von Gerhard Höpp und Brigitte Reinwald, Fremdeinsätze. Afrikaner und Asiaten in europäischen Kriegen, 1914-1945, Studien 13, Verlag Das Arabische Buch, (181-188)
- [13]Hoffmann, Joachim(1976), Die Ostlegionen (1941-1943), Freiburg: Verlag Rombach, Freiburg.
- [14]Höpp, Gerhard(2004), Mufti-Papiere: Briefe, Memorandum, Reden und Aufrufe Âmin al-Husainis aus dem Exil 1940-1945, Klaus Schwarz Verlag, 2. Auflage, Berlin.
- [15]Keskin, Fatih(1997), İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Alman Propagandası: Türkische Post, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Ankara. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- [16]Kırmal, Edige(1962), Kırım'da Türk Katliamı, çev. Kemal Vehbi Gül, Toprak Dergisi Yayınları, İstanbul.
- [17]Kırmal, Edige(1962), Der Nationale Kampf der Krimtürken (1900-1950), Philo Press, Emsteden.
- [18]Kunz, Norbert(2005), Die Krim unter deutscher Herrschaft (1941-1944): Germanisierungstheorie und Besatzungsrealität, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.

- [19]Kuruoğlu, Huriye(2006), Propaganda ve Özgürlük Aracı Olarak Radyo, Nobel Yayınları, Ankara.
- [20]Macit, M. Hanifi(2007), Faşizm ve Nazizm, Savaş Yayınevi, Ankara.
- [21]Magocsi, Paul Robert(2017), Şu Mübarek Topraklar: Kırım ve Kırım Tatarları, çev. Ferit Burak Aydar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- [22]Motadel, David(2015), İslam ve Naziler, çeviren: Ahmet Fethi Yıldırım, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul.
- [23]Özkırmılı, Orhan(1964), “II. Dünya Savaşı’nda Kırım Türkleri ile Almanlar Arasındaki Münasebetler”, Emel, Sayı 25, Kasım-Aralık. (15-20)
- [24]Özcan, Ömer(2004), “Enver Paşa ve Cafer Seydahmet Kırimer İlişkileri”, Emel’imiz Kırım, Yıl 13, Sayı 49, Ekim-Kasım-Aralık. (14-28)
- [25]Özüdoğru, Demirhan(2016), II. Dünya Savaşında Almanya’daki Rusya Mahkûmu Türklerin Faaliyetleri, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- [26]Tyaglyy, Mikhail(2009), “Were the “Chingene” Victims of the Holocaust? Nazi Policy toward the Crimean Roma, 1941–1944”, Holocaust and Genocide Studies 23, no. 1, Spring. (26–53)
- [27]Ülküsal, Müstecip(1975), “II. Dünya Savaşı’nda Berlin Hatıraları II”, Emel, Sayı 88, Mayıs-Haziran. (33-48)

EKLER

Ek 1: I. Dünya Savaşı esnasında Almanlar tarafından Müslüman savaş esirlerine İslam propagandasının yapıldığı cami.

BArch PH 9-XXIV/42 Feldzeugmeisterei der Preußischen Armee.- Fotoalbum "Aus großer Zeit" (1914-1918) Wünsdorf'da bulunan Müslüman savaş esirleri kampı camii.

Tatarische Zeitung

AZAT QIRIM

№ 5 (101) ФИРАТЪНЪН КИТАПХАНАСИ

Симферополь, 1943 г. Январь 16

Большевиклернинъ уджумлери къанлы заятларнен урулып къайтарылмактадыр

Şarknîn kurtuluşu

Şark kurtuluşünde islam alimlerini içün fevkalade ehemmiyetli olan bir adis meydanğa kelir: bunın muhimliklerini birer birer anımsatıp, şarkın kurtuluşünde islam alimlerinin rolünü tanıtarız. Şark kurtuluşünde islam alimlerinin rolünü tanıtarız. Şark kurtuluşünde islam alimlerinin rolünü tanıtarız. Şark kurtuluşünde islam alimlerinin rolünü tanıtarız.

İslam alimleri şarkın kurtuluşünde büyük bir rol oynayacaklardır. İslam alimleri şarkın kurtuluşünde büyük bir rol oynayacaklardır. İslam alimleri şarkın kurtuluşünde büyük bir rol oynayacaklardır. İslam alimleri şarkın kurtuluşünde büyük bir rol oynayacaklardır.

Антонескунынъ Фюрер тарафындан къабул олунамасы мунасабетинен

Антонескунынъ Фюрер тарафындан къабул олунамасы мунасабетинен. Антонескунынъ Фюрер тарафындан къабул олунамасы мунасабетинен. Антонескунынъ Фюрер тарафындан къабул олунамасы мунасабетинен.

В.И. Ленин-Вей Биш Корондан

В.И. Ленин-Вей Биш Корондан. В.И. Ленин-Вей Биш Корондан. В.И. Ленин-Вей Биш Корондан.

Тюрнинъ миллет медресиде шым саллавлар

Тюрнинъ миллет медресиде шым саллавлар. Тюрнинъ миллет медресиде шым саллавлар. Тюрнинъ миллет медресиде шым саллавлар.

ЕК 2: Anonim, “Şark’ın Kurtuluşu”, Azat Kırm, 16 Ocak 1943. Erişim Tarihi: 20.08.2020.

XUDDAMLARNIN VAZİFELERİ

Aqmescid Tatar Komitesi sovetinin sentabr 5-te olğan oplaşuvunda Diniy şube mudiri A. S. Cemilnin dokladını dinlendi. Diniy şubenin meydana kelgen kününden itibaren yapqan işleri haqqında olğan bu dokladan anlaşılanına köre, Qırım içarisinde şu ve yaxut bu camige xuddamlıq vazifesine kirmek istegen kim-selerden kelgen arızalarga binaen 93 adam imtihan etilgen. Lâkin bularnıñ xuddamlıq vazifesini alıp barmaq için hazırlıqları yeterlikiz olğanından, şahadetnameni, ileride hazırlanıp tekrar imtihan tutmaq şartinen, muvaqqat olaraq be-reler, yalnız bir adamga daimiy şahadetname berilgen.

Diniy şube bu künge qadar Qırım içarisinde xuddamlarğa maaş tayin etmek meselesini işlep ilân etmegen, xuddamlar ise kene de evel zamanlarda olğanı kibi ne qadar maaş alacaqlarını ve bu maaşını kimden alacaqlarını bilmeyler. Olar halâ bugün mevta üstüne qoyulğan örtüğe, cenazeden, mevlütten tüşken üç-beş rublege, atavlıq hazırlagan bir qaşiq aşqa baqıp tura ekenler.

Bütün Qırım koleminde çalışmaq kerek olğan Diniy şube halâ daha öz vazifesini menimsep olamagan.

Bazı rayonlarda komite-ler xuddamnı özleri tayin etkenler. Diniy şube mudirinin bu xususta qullangan tedbirini körünmey. Albuki nizamını bozganları çoqtan mesuliyetke çekmek kerek edi.

Köylerde cemaatlar arasında xuddamlar tarafından alınıp barilgen medeniy tedbirler haqqında laqırdı eşitilmey.

Albuki bütün Qırım xuddamlarınen bağı olğan Diniy şube xalq arasında ötkerilmesi kerek olğan kütleliy tedbirlerini alıp barmaq kerek edi. Bunun aksı olaraq azı yerlerde pek cahil qal-

ışqanları, evellerde olğanı kibi balarlarga arapça ogretmek sevdasında bulungan-ları eşitle. Buna qarşı degil-miz, lâkin tek arapça degil de, balarlarga abdest almaqni, namaz qılmaqni ogretmek kerek. Bunu sade balarlarga degil de, büyüklerge de ogretmek kerek. Nitkim din hükümetten ayrı tutulğan bir memlekette bu ilimler, mektep talimine keder etmeden ayrıca ve oqumaga istegenlernin öz hesaplarına ötkerile bilir. Faqat bir bu degil, bundan da başqa xalq arasında ötkerilecek bir çoq tedbirler daha bardır ki, olar da mutlaqa xuddamların borcudur. Bu xususta xuddamlar teşebbüsni öz üzerlerine alıp, komitelerin yolbaşlıqlı altında, tez künde işke başlamaq kerekler.

Meselâ bizlerni ve daha bir çoq xalqların zalım komunistlernin elinden qurtarğan şanlı alman askerlerinin ne için küreşkenlerini, bi küreş yalnız azatlıq küreşi olğanını, tatarlar gönüllü olaraq alman askerlerinin sırasına yazılğanlarınin sebebini, işçi sıfatinen Almanyaga ne için ketmek kerek olğanını ve bunun kibi daha bir çoq siyasiy ve içtimaiy meselelernin haqqatını cemaatlarga anlatmaq mutlaqa xuddamların borcudur.

Kerçe bizim şimdiki xuddamlarımız bu qadar işni belki yapıp da olamazlar. Lâkin tek istek olsun, istek olsa yapı bilirler. Bunu eda etmege merağı olğan bir efendi „Azat Qırım“ gazetasının bu mevzularda yazqan baş meqalelerinde ve 3-ci sahifesinde derc olungan xususiy meqalelerinde bütün bu suallerge cevap bulur. Yalnız hiç olmaganda cuma künlüri namazdan evel cami ogüne toplanğan qarılarga ve yaşlarga bu meqalelerni oqup muzakerage qoymaq kerek.

Bu tedbirni xuddam icra etamagan yerde tatar komite-leri olarga yardımga kelip, bu mevzularda lektsiyalar oqumaq için maxsus adamlar davet etmek kerekler. Aynı mevzuda lektsiyalar qadınlar için de oqumalı.

Diger taraftan bu tedbir-leri alıp barmaq için komite-ler rayonlarda bulunğan ziyalılar: muallimlerni, ekimlerni, agronomları, zo-otexniklerni, boxqalterleri ve digerlerini de celp etmek kerek.

Milletnin yüksek medeniyetke malik olğanını istegen komite resi yaxut xuddam için bu tedbirlerini eda etmek hazırda en büyük vazifelerden biridir. Dini şubenin teşebbüsinen xuddamların vazifesi bu olmaq kerek.

Планердин учув арфесинде

Ақмесджиддин советининь бе мудирининь илалыи доклады советининь кьар...

1. Диний шубе Джемаль эфендилерини ада этмени; шубеге ада тамынын ада ичирисинде олгидыкыннын ве ининь огюни ада...
2. Диний шубе халкь арасинда керек олган мебсвий tedbirler кьалдылар ариний ве меслен отькериальмесини да татар кьадимлини, инкьалыры багыльагьин, колпакьан, кьуду кьалдылар ариний кьалдымытдан кьалдырувиз тиза эткен tedbirлерини тиза кьалдырмак гечмек.
3. Худдалар фи товланакьа гечмек.
4. Худдалар мaaш тайин этиичюн ар бир д ве насаф сметбу насафны сикла тавьсим.
5. Дженале у...

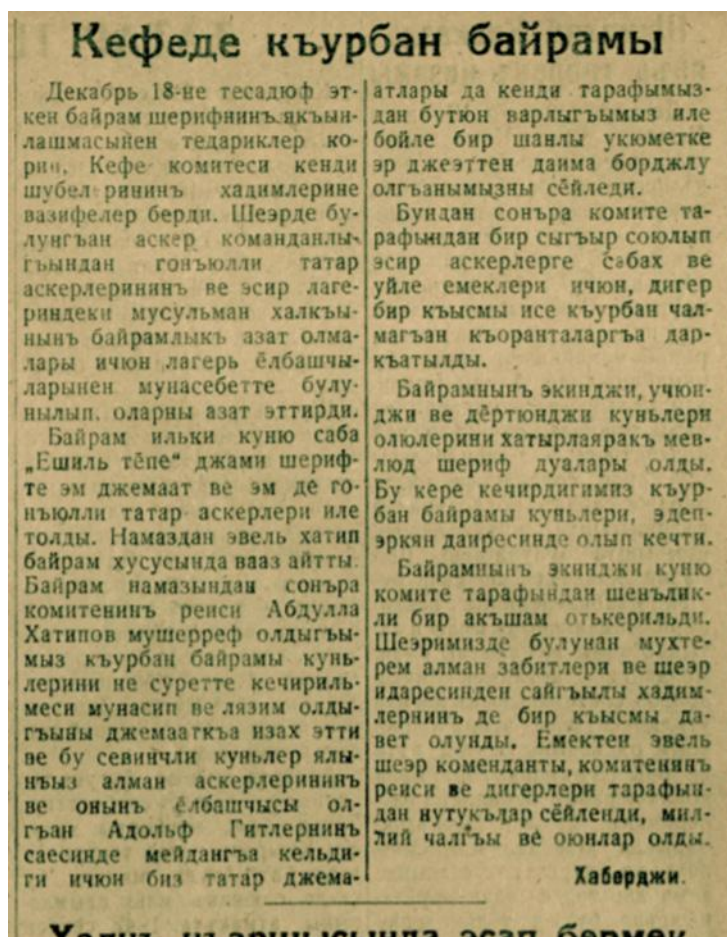
АФЕ

Алман Баш И

- Кавказдагы кьысмыда алман керери товларини икь, ардынныкы Б кьарын туртунма кьан нуом дагьын икь лабь кьилер. Т алман тайбарлары гьайретли суретте вакытта булж бар икьини ве кьамални т даярет гениси не т гениси агьыр суре
- Терек огюни т урулар метажалары **Приветствие** т
- Сталинградда сикачь урушлары шовкодериниь Ста икьдериниь веи тириси максьалдык кьан кьысма улжонин туртунма вакыт икьиниь 34 тьракь кьу тайбарлары. Буни кьысмынныкы ии рафьетинда болган муажалык кьалды кьысмылариниь сан чечер агьыр суре
- Нордонжаныч тьрафьинда болган икьиниь уруш кьам
- Шьарь дьлеби икьиниь алман агьыи

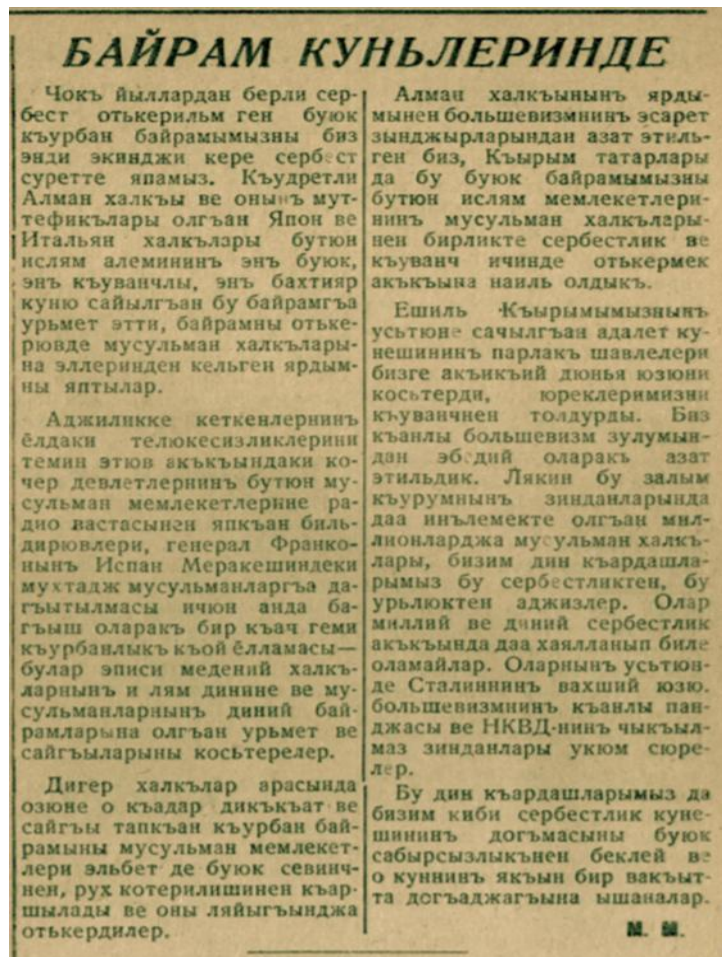
ЕК 3: Аноним, "Huddamların Vazifeleri", Azat Kırım, 29 Eylül 1942. Erişim Tarihi: 20.08.2020.

ЕК 4: Haberci, “Kefe’de Kurban Bayramı”, Azat Kırım, 19 Ocak 1943.

Erişim Tarihi: 20.08.2020.

ЕК 5: Abdullah Hoca, "Bayram Günlerinde", Azat Kırım, 22 Aralık 1942.

Erişim Tarihi: 20.08.2020.